

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/141071>

Please be advised that this information was generated on 2022-08-23 and may be subject to change.

Cultuurdeelname en opleidingsverschillen in primaire relaties:

de invloed van intergenerationele mobiliteit en gemengde huwelijken

W.C. Ultee en N.D. de Graaf*

Vakgroep Sociologie, Katholieke Universiteit Nijmegen

Abstract

The relationship between education and cultural participation in primary relations: influences of intergenerational mobility and mixed marriages

Those with a higher education visit more frequently concerts, monuments and museums. In order to predict the level of cultural participation, we consider besides the education of the respondent also the education of his/her father and partner. We assume that for individuals who are intergenerational mobile and have a mixed marriage with respect to their education, will take persons with a high education and a father and partner who have also a high education, as a positive point of reference in the process of adaptation. On basis of these predictions we answer the question what the consequences are of an increasing number of mixed marriages and more intergenerational mobility for the strength of the relationship between education and cultural participation. The ratio between the influence of one's own education, partner's education and father's education amounts to 3:2:1. The changes in the number of mixed marriages and patterns of mobility offered no explanation for the changes in the relationship between education and cultural participation between 1974 and 1983.

Inleiding

In Nederlands sociologisch onderzoek is meermalen vastgesteld dat naarmate personen een

hogere opleiding hebben ze vaker naar toneelvoorstellingen gaan, het ballet bezoeken, concerten voor klassieke muziek bijwonen, monumenten bekijken en tentoonstellingen in musea bezichtigen. Een in de sociologie gangbare verklaring van dit verband tussen onderwijs en Cultuurdeelname doet een beroep op processen van overdracht en overname. Door van anderen te leren maken mensen zich kennis, waarden en gedragingen eigen. Leren doen mensen tegenwoordig in scholen, en naarmate hun opleiding langer duurt, hebben ze meer in zich opgenomen. Kennis van en waardering voor Cultuur wordt personen pas in latere fase van de opleiding bijgebracht.

In dit artikel willen we deze verklaring uitbreiden door niet alleen de uiteindelijke resultaten van de overdracht van Cultuur van leraren op leerlingen vast te stellen, maar ook de overdracht te onderzoeken van ouders op kinderen en die van echtgenoot op echtgenote dan wel die van echtgenote op echtgenoot. Cultuuroverdracht heeft immers niet alleen in secundaire leefverbanden plaats, doch tevens in primaire groepen. We zullen nagaan of naast iemands eigen opleiding ook de opleiding van diens ouders en de opleiding van diens (huwelijks)partner invloed heeft op deelname aan drie vormen van Cultuur. Deze vormen zijn museumbezoek, bezichtiging van monumenten en het bijwonen van toneelvoorstellingen. Daarnaast gaan we na of zich specifieke effecten voordoen bij intergenerationele mobiliteit en in heterogame huwelijken. Onder intergenerationele mobiliteit wordt verstaan de mate waarin een persoon qua opleiding verschilt van diens vader. Met heterogame huwelij-

ken worden (echt)paren bedoeld waarbij de opleiding van beide partners van elkaar verschilt. Bij de formulering van hypothesen over Cultuuroverdracht hebben we ons vooral leiden door gedachten die in de jaren zestig door de sociologen Groenman en De Jager naar voren zijn gebracht. Alhoewel vanuit hedendaagse theorieën in andere sociale wetenschappen als de pedagogiek gemakkelijk aanvullingen op deze hypothesen kunnen worden gesuggereerd, laten we dit hier achterwege. Daarmee willen we niet zeggen dat we vragen over bijvoorbeeld de invloed van iemands beste jeugdvrienden en de invloed van de vader in vergelijking met die van de moeder als onbelangrijk beschouwen. We achten het slechts minder opportuun al deze vragen tegelijk aan de orde te stellen, en we menen dat we ons met de keuze voor intergenerationale mobiliteit en heterogame huwelijken niet op de onbelangrijkste effecten richten.

We toetsen onze hypothesen door een secundaire analyse van twee databestanden van het Nederlandse Centraal Bureau voor de Statistiek, te weten het Leefsituatie survey 1974 (Steinmetznummer P0210) en het Leefsituatiesurvey 1983 (Steinmetznummer P0761).

Cultuuroverdracht: van leraar naar leerling, van ouder op kind, en van echtgenoot(note) op echtgenote(noot)

In de jaren zestig reeds deed De Jager (1966, 1967, 1969) bijzondere uitspraken over intergenerationale mobiele personen en over gemengd gehuwde personen. Hij betoogde dat er, behalve cultuuroverdracht van leraren op leerlingen binnen scholen, in gezinnen overdracht is van ouders op kinderen en binnen echtparen tussen wederhelften, en dat de mate waarin iemand concerten voor klassieke muziek bezoekt afhangt van iemands eigen opleiding, die van zijn ouders en die van zijn partner. In gesloten samenlevingen, dat wil zeggen samenlevingen waar iemands sociale positie volledig samenvalt met diens sociale achtergrond en waar mensen van gelijke stand met elkaar trouwen, is iemands eigen opleiding gelijk aan die van diens ouders en partner. De drie factoren die volgens De Jager van invloed zijn op concertbezoek werken dan in dezelfde richting. De voor open samenlevingen opge-

worpen vraag luidt in hoeverre concerten worden bezocht door intergenerationale mobiele en gemengd gehuwde personen. De Jager verschafte drie antwoorden op deze vraag. Zijn voorspellingen betroffen strikt genomen alleen concertbezoek, maar De Graaf & Ganzeboom (1990) hebben ze onlangs naar deelname aan Cultuur veralgemeend.

De Jagers eerste hypothese luidt dat de mate waarin gemengd gehuwde en intergenerationale mobiele mensen aan Cultuur deelnemen die van laag opgeleide personen met een laag opgeleide partner en laag opgeleide ouders overtreft, maar geringer is dan die van hoog opgeleide personen met een hoog opgeleide partner en hoog opgeleide ouders. Een mobiel iemand past zich zo aan dat zijn deelname aan Cultuur één of ander gemiddelde is van twee referentiepunten. Het ene wordt gevormd door de Cultuurdeelname van mensen die, net als hun ouders, een lage opleiding hebben. Het andere referentiepunt bestaat uit de Cultuurdeelname van mensen met een hoge opleiding waarvan de ouders ook hoog opgeleid zijn. Een gemengd gehuwd iemand heeft eveneens twee zulke referentiepunten. Of ook: mobiele en gemengd gehuwde personen zijn als wegtrekkenden, en die personen vallen in bepaalde mate de waarden der achterblijvenden af. Daarnaast zijn ze als nieuwelingen en nemen ze tot op zekere hoogte de waarden der reeds ingewijden en gevestigden over. Voor een mobiel persoon staat de eigen opleiding voor "het nieuwe", voor een gemengd gehuwd persoon daarentegen voor "het oude". Een sterke versie van De Jagers eerste hypothese zegt dat zowel stijgenden als dalenden (en zowel boven als onder hun stand gehuwden) hun nieuwe referentiepunt even zwaar wegen. Als ze opgaat, went al het nieuwe even moeilijk. In Tabel 1 noemen we dit de 'gewennings'-hypothese.

De Jagers eerste hypothese zegt niet waar dit gemiddelde precies op neer komt. Men zou kunnen aannemen dat het de gulden middenweg is tussen de Cultuurdeelname der achterblijvenden en die der gevestigden. De Jagers tweede hypothese houdt daarentegen in dat voor gestegenen in het aanpassingsproces de deelname aan Cultuur door de achterblijvenden sterker meeweegt dan de Cultuurdeelname der reeds ingewijden. Hoog opgeleide ouders gieten hun kinderen met de paplepel Cultuur in. De overdracht

Tabel 1. Overzicht van hypothesen over mobiliteit, exogamie en Cultuurdeelname.

	Intergenerationele relaties	Huwelijksrelaties
	de Cultuurdeelname van mobiele personen is één of ander gewogen gemiddelde van die van stabielen in de bovenlaag en die van stabielen in de onderlaag	de Cultuurdeelname van gemengd gehuwde personen is één of ander gewogen gemiddelde van die der endogamen in de bovenlaag en die der endogamen in de onderlaag
De Jagers eerste hypothese (gewinning)	gedaalden wegen de Cultuurdeelname der stabielen in de bovenlaag net zo zwaar als gestegenen de Cultuurdeelname der stabielen in de onderlaag wegen	onder hun stand gehuwden wegen de Cultuurdeelname der endogamen in de bovenlaag net zo zwaar als boven hun stand gehuwden die der endogamen in de onderlaag wegen
De Jagers tweede hypothese (papelpeel)	gestegenen wegen de Cultuurdeelname der stabielen in de onderlaag zwaarder dan de Cultuurdeelname der stabielen in de bovenlaag, en gedaalden wegen de Cultuurdeelname der stabielen in de bovenlaag zwaarder dan die der stabielen in de onderlaag	boven hun stand gehuwden wegen de Cultuurdeelname der endogamen in de onderlaag zwaarder dan die der endogamen in de bovenlaag, en onder hun stand gehuwden wegen de Cultuurdeelname der endogamen in de bovenlaag zwaarder dan die der endogamen in de onderlaag
De Jagers derde hypothese (status-maximalisering)	gedaalden wegen de Cultuurdeelname der stabielen in de bovenlaag net zo zwaar als gestegenen	beneden hun stand gehuwden wegen de Cultuurdeelname der endogamen in de bovenlaag net zo zwaar als boven hun stand gehuwden
Groenmans eerste contexteffect (ontsnapping)	als het percentage gestegenen in de bovenlaag toeneemt, wegen gestegenen en gedaalden de Cultuurdeelname der stabielen in de bovenlaag minder zwaar	als het percentage onder hun stand gehuwden in de bovenlaag toeneemt, wegen onder en boven hun stand gehuwden de Cultuurdeelname der endogamen in de bovenlaag minder zwaar
Groenmans tweede contexteffect (infiltratie)	als het percentage gestegenen in de bovenlaag toeneemt, neemt de Cultuurdeelname der stabielen in de bovenlaag af	als het percentage onder hun stand gehuwden in de bovenlaag toeneemt, neemt de Cultuurdeelname der endogamen in de bovenlaag af

van Cultuur aan kinderen van laag opgeleide ouders lukt scholen nooit zo goed omdat deze kinderen inmiddels de afkeer van Cultuur van hun ouders hebben overgenomen. De Jager liet zich in het geval van een huwelijk boven de eigen stand minder duidelijk uit over de invloed van het nieuwe referentiepunt. Als mensen echter moeilijk ontwend raken aan hetgeen ze reeds hebben geleerd, wordt het minder zwaar gewogen dan het referentiepunt dat iemands eigen stand verschaft. Deze hypothese staat onder het label 'papelel'-hypothese in Tabel 1 vermeld.

De Jagers tweede hypothese betreft de aanpassing van gestegenen, niet die van gedaalden. Het is mogelijk dat in beide gevallen mensen even gemakkelijk afscheid nemen van de waarden der achterblijvenden. Dan is gewenning de doorslaggevende factor. De Jagers *derde* hypothese gaat echter uit van het menselijk streven naar status en staat in Tabel 1 vermeld als de statusmaximaliserings hypothese. Ze houdt in dat nieuwelingen onder laag opgeleiden minder worden beïnvloed door de daar heersende waarden (die Cultuur afwijzen) dan nieuwelingen onder hoog opgeleiden door de onder hen bestaande waarden (die Cultuur aanprijzen). Iemand die een persoon huwde met een hogere opleiding dan de eigen opleiding, weegt de waarden behorende bij diens partners opleiding zwaarder dan iemand die een partner heeft met minder opleiding dan zichzelf. Volgens een sterke versie van deze hypothese hechten personen die zijn gedaald of beneden hun stand zijn gehuwd even sterk aan de Cultuurdeelname der gevestigden onder de hoger opgeleiden als gestegenen of boven hun stand gehuwden.¹

Van deze hypothesen doorstond de tweede de beproeving niet geheel op gegevens voor Nederland in 1977. Volgens De Graaf & Ganzeboom (1990) is het effect van iemands opleiding op diens deelname aan Cultuur drie maal dat van de opleiding van iemands ouders. Wel was het effect van iemands opleiding twee maal dat van iemands partner. De Graaf & Ganzeboom vonden enige steun voor de status maximalisatie-hypothese (De Jagers derde hypothese). Voor gemengd gehuwden ging ze niet op (voor hen gold de gewenningshypothese, De Jagers eerste hypothese), maar bij dalers ging de aanpassing aan iemands eigen opleiding minder ver dan bij stijgers.

Theoretische achtergrond: de beantwoording van macrovragen met microhypothesen

Na dit hypothetische antwoord op de vraag hoe groot de cultuurdeelname is van gemengd gehuwde en intergenerationeel mobiele *personen*, willen we de vraag beantwoorden welke gevolgen meer gemengde huwelijken en intergenerationele mobiliteit in een *samenleving* hebben voor het verband tussen opleiding en cultuurdeelname in die samenleving. Dit antwoord moge gemakkelijk lijken, het blijkt toch ingewikkelder. De te beantwoorden vraag is een *macrovraag*, en de beschikbare hypothesen zijn *microhypothesen*. Eenvoudige afleidingen uit dergelijke hypothesen geven wel een antwoord op zo'n vraag, maar dat antwoord is verre van afdoende bevonden.²

Openheid en het verband tussen opleiding en Cultuurdeelname

De voor de hand liggende afleiding over het veranderende verband tussen opleiding en Cultuurdeelname uit de beschikbare microhypothesen luidt dat als er in een samenleving onder de mensen met de hoogste opleiding en ook onder hen met de laagste meer exogamen en mobiele komen, het verband tussen de opleiding van de leden van die samenleving en hun deelname aan Cultuur zwakker wordt. Aldus is een macroverschijnsel herleid tot een *compositie-effect* – de aantallen exogame en mobiele mensen met een bepaalde opleiding.

Compositie-effecten nu vormen slechts één deel van een uitgebreider antwoord. Bij hun afleiding wordt uitgegaan van in de tijd vast liggende verbanden – hier die tussen eigen opleiding, opleiding ouders en opleiding partner enerzijds en deelname aan Cultuur anderzijds. Welke verbanden zijn dat echter, en zijn die wel zo onveranderlijk?

Bij de afleiding van compositie-effecten kunnen twee microhypothesen worden toegepast: een gewennings- of een statusmaximaliseringshypothese (De Jagers eerste hypothese dan wel zijn derde). Overdenking leert dat indien bij Cultuurdeelname het streven naar aanzien een rol speelt, mobiliteit in een samenleving het verband tussen iemands opleiding en deelname aan Cultuur sterker vermindert dan wanneer mensen altijd even moeilijk afscheid nemen van voor hen aloude waarden. De mate waarin het verband

tussen opleiding en Cultuurdeelname zwakker wordt. hangt af van de in het bijzondere geval van toepassing zijnde microhypothese.

Dan de kwestie of individuele verbanden wel zo onveranderlijk zijn. Ze zijn dat niet wanneer zich *contexteffecten* voordoen. In de jaren zestig omschreef Groenman (1961) er twee die hier van belang zijn.

Groenmans eerste contexteffect is te verwoorden met de hypothese dat wanneer in een samenleving onder de hoogst opgeleiden het percentage personen met lager opgeleide ouders toeneemt, de gestegenen de waarden der achterblijvers zwaarder wegen. Gezien de grotere hoeveelheid Cultuurarbeid die de hoogst opgeleiden hebben te verrichten, gaat de aanpassing der gestegenen in deze omstandigheid minder ver. Of ook: gestegenen kunnen gemakkelijker aan de aandacht der gevestigden onder de hoogst opgeleiden ontsnappen (*ontsnappings-hypothese*). Evenzo wordt het voor de hoogst opgeleiden moeilijker de gedaalden in het gareel te houden. Een overeenkomstige redenering leidt tot de slotsom dat wanneer in een samenleving onder de hoogst opgeleiden het percentage onder hun stand gehuwden stijgt, de boven hun eigen opleiding gehuwden in geringere mate de Cultuur der gevestigden onder de hoogst opgeleiden overnemen, en de onder hun eigen opleiding gehuwden er minder aan vast houden. Als dit contexteffect zich voordoet, leidt een hoger percentage gestegenen onder de hoogst opgeleiden er toe dat het verband tussen eigen opleiding en Cultuurdeelname zowel toe- als afneemt, en heeft een hoger percentage beneden hun stand gehuwden onder de hoogst opgeleiden eveneens dit gevolg.

Niet alleen slagen reeds ingewijden er bij grote aantallen minder in Cultuur aan nieuwelingen over te brengen, volgens Groenmans tweede hypothese veranderen door getalssterkte ook de gedragingen der gevestigden. Die hypothese houdt in dat bij grote aantallen gestegenen zelfs onder de gevestigden de daar vanouds geldende waarden aan kracht inboeten en dat onder deze omstandigheid gevestigden traditionele handelingen minder vaak uitvoeren. Wanneer deze *infiltratie* hypothese op Cultuurdeelname wordt toegepast, luidt de voorspelling dat als in een samenleving onder hoogst opgeleide personen het percentage mensen met lager opgeleide ouders stijgt, de deelname aan het Culturele leven door

de gevestigden onder de hoogst opgeleiden terug loopt. Volgens dit contexteffect doet toenemende exogamie en mobiliteit het verband tussen de opleiding en Cultuurdeelname van een persoon dalen.

Groenmans hypothesen zijn tot nu toe niet met enquêtegegevens getoetst. Tabel 1 bevat een overzicht van De Jagers en Groenmans hypothesen.

Hebben sociale lagen een eigen cultuur? Of: de wijze waarop een macroverschijnsel is vast te stellen

Met bovenstaande hypothesen van Groenman en De Jager over drie wijzen van cultuuroverdracht kunnen we een uitspraak doen over de sterkte van het verband tussen cultuurdeelname en opleiding in een samenleving op een bepaald tijdstip, dat wil zeggen over een macroverschijnsel. Als de structuur van een samenleving opener is, zullen over het geheel genomen de verschillen in Cultuurdeelname tussen mensen met uiteenlopende opleiding kleiner zijn en daarmee het verband tussen opleiding en Cultuurdeelname zwakker. Hieraan kunnen we toevoegen dat in de laatste decennia de opleidingsmobiliteit (Ganzeboom en De Graaf 1989) en de opleidingsexogamie (Dessens, Jansen en Ultee 1990; Sixma en Ultee 1983) in Nederland is gegroeid. Nederland behoort tot de industrielanden met de meeste opleidingsexogamie (Ultee en Luijckx 1990).

Tot nu toe is in Nederlands sociologisch onderzoek, bijna vanzelfsprekend, de sterkte van het verband tussen opleiding en Cultuurdeelname in een samenleving op een bepaald tijdstip vastgesteld voor een representatieve steekproef uit alle bewoners van een samenleving. Een belangrijk implicatie van de hypothesen van De Jager en Groenman is echter dat dit verkeerd is. De sterkte van het verband tussen opleiding en Cultuurdeelname dient enkel en alleen te worden bepaald voor personen die endogaam en intergenerationeel stabiel zijn. Zij dragen de waarden van een sociale laag, terwijl mobiele en gemengd gehuwden naar de waarden van verschillende lagen tegelijk handelen. Om te bepalen in hoeverre Cultuur eigen is aan bepaalde sociale lagen, dienen de mobiele en exogame leden van die lagen buiten beschouwing te blijven. Aldus ontstaat een zuiverder beeld dan bij de gebruikelijke procedure die en-

dogamen, exogamen, intergenerationeel stabiele en instabielen samen te nemen.³

Resultaten: voorspellingen over openheid en Cultuurdeelname getoetst

Deze paragraaf toetst bovenstaande hypothesen ter beantwoording van de vragen over openheid en Cultuurdeelname die in het voorgaande werden opgeworpen. Geanalyseerd worden de Leefsituatiesurveys uit 1974 en 1983 van het Centraal Bureau voor de Statistiek.⁴ Ze betreffen grote a-selecte steekproeven uit de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder.

Er zijn drie indicatoren voor Cultuurdeelname uitgekozen: bezoek aan concert, opera of toneel, bezichtiging van historische gebouwen, en museumbezoek. De mensen die iets "vaak" doen, zijn samengevoegd met de mensen die dit "soms" doen en gecontrasteerd met zij die dit "zelden of nooit" doen. De opleiding van de respondent, diens huwelijkspartner en diens vader⁵ telt vier categorieën: alleen lager onderwijs, dan lbo, vervolgens mulo of mavo, en tenslotte vwo, mbo of hoger.

Op de gegevens zijn diagonale referentiemodellen (Sobel 1981) toegepast.⁶ Deze niet-lineaire regressietechniek heeft als voordeel dat ze naadloos aansluit op de te toetsen microhypothesen. Bij multipel lineaire regressie is de score van een mobiel iemand op een criteriumvariabele een gewogen gemiddelde van de score voor alle mensen met de opleiding van de mobiele persoon zelf, en van die voor alle mensen die ouders hebben met dezelfde opleiding als de ouders van de mobiele persoon. In een tabel waarin deelname aan Cultuur tegen eigen opleiding en opleiding ouders is gekruist, staan die scores in de randverdelingen. Men kan in dit geval van marginale referentiemodellen spreken. Volgens De Jagers hypothesen richt een mobiel iemand zijn gedrag echter niet naar deze mensen. Hij vergelijkt zich enerzijds met de mensen die dezelfde opleiding als hijzelf hebben en waarvan de ouders deze al hadden. Anderzijds refereert hij zich aan de mensen met ouders die dezelfde opleiding als zijn ouders hebben en dezelfde opleiding als hun ouders kregen. In een tabel waarin deelname aan Cultuur tegen eigen opleiding en opleiding ouders is gekruist, staan deze intergenerationeel stabiele

personen op de hoofddiagonaal. Diagonale referentiemodellen schatten de score van mobiele personen op een criteriumvariabele als een gewogen gemiddelde van de criteriumscore voor gevestigden in de bovenlagen en voor mensen die zich blijvend aan de onderkant bevinden. Voor gemengd gehuwde personen valt hetzelfde te betogen.

De sociale gebondenheid van Cultuurdeelname in Nederland in 1974

Tabel 2a leert dat als iemand een hogere opleiding heeft, diens score op de drie indicatoren voor Cultuurdeelname ook hoger is.

Dat in Nederland in 1974 Cultuur de subcultuur van de bovenlaag was, blijkt uit Tabel 2b, die alleen respondenten betreft die én stabiel én endogaam zijn. Bij het lezen van deze tabel is het aan te raden geen percentageverschillen te bepalen. Heath, Jowell & Curtis (1985: 31) toonden aan dat bij percentageverschillen veranderingen in het algemene gemiddelde op een criteriumvariabele worden verward met veranderingen in de scores van verschillende categorieën ten opzichte van elkaar. Odds ratio's⁷ schakelen de gevolgen van andere randverdelingen wel uit.

De odds ratio's in Tabel 2b maken duidelijk dat in Nederland anno 1974 van de drie indicatoren voor Cultuurdeelname bezichtiging van oude gebouwen het zwakst, en concertbezoek het sterkst aan de bovenlaag is gebonden. Alle verbanden in Tabel 2b kunnen sterk worden genoemd.

Hoeveel sterker zou in Nederland in 1974 het verband tussen opleiding en Cultuurdeelname zijn geweest als zich geen opleidingssexogamie en intergenerationele opleidingsmobiliteit zou hebben voorgedaan (en de rest bij het zelfde zou zijn gebleven)? Om deze vraag te beantwoorden is de samenhang tussen opleiding en Cultuurdeelname in Tabel 2a te vergelijken met die in Tabel 2b. Voor alle drie de indicatoren blijkt de laatste samenhang beduidend sterker dan de eerste. Terwijl de deelnamepercentages voor de personen met de hoogste opleiding hoger uitvallen, zijn ze voor hen met de laagste opleiding lager. De odds ratio's duiden eveneens op een sterker verband. Exogamie en mobiliteit zwakken het verband tussen opleiding en deelname aan het Culturele leven af. Ook in een open samenleving verschillen sociale lagen sterk in

Tabel 2. Het verband tussen iemands opleiding en Cultuurdeelname in Nederland (a) voor alle respondenten in 1974, (b) voor alleen die respondenten uit 1974 waarvan de eigen opleiding gelijk is aan die van hun vader en partner, (c) voor alle respondenten in 1983, en (d) respondenten uit 1983 met een opleiding welke gelijk is aan die van hun vader en partner; percentages^x (aantallen waarop gepercenteerd is) en odds ratio's^y.

	Concertbezoek			Museumbezoek			Gebouwenbezoek		
	%	N	odds ratio	%	N	odds ratio	%	N	odds ratio
(a)									
laagste opleiding	12	(1213)	10	11	(1207)	12	17	(1208)	6
één na laagste	19	(1078)	6	20	(1076)	6	28	(1075)	3
één na hoogste	37	(1276)	2	39	(1275)	2	44	(1271)	2
hoogste opleiding	59	(605)		59	(605)		57	(605)	
(b)									
laagste opleiding	7	(698)	31	6	(693)	30	12	(694)	13
één na laagste	19	(70)	10	21	(70)	7	26	(70)	5
één na hoogste	40	(167)	3	45	(169)	2	50	(169)	2
hoogste opleiding	70	(79)		66	(80)		64	(80)	
(c)									
laagste opleiding	16	(612)	8	23	(612)	8	32	(612)	5
één na laagste	22	(479)	6	32	(478)	5	45	(479)	3
één na hoogste	36	(1100)	3	47	(1099)	3	52	(1095)	2
hoogste opleiding	61	(418)		71	(417)		72	(417)	
(d)									
laagste opleiding	9	(322)	32	15	(322)	17	22	(322)	11
één na laagste	17	(27)	15	27	(27)	8	58	(27)	2
één na hoogste	43	(90)	4	48	(90)	3	46	(90)	4
hoogste opleiding	76	(84)		76	(84)		76	(84)	

^x percentage dat "soms" of "vaak" een bezoek aflegt.

^y in vergelijking met de categorie met de hoogste opleiding.

Cultuurdeelname, maar door de openheid van sociale lagen lijkt de verbondenheid met Cultuur van de laagste die er het meest aan deelneemt geringer, en de band van de laagste die er het minst aan doet groter. De conclusie is dat als we kenmerken van de partner en de vader buiten beschouwing laten, dat we dan de culturele verschillen tussen sociale lagen onderschatten.

Veranderingen in de sociale gebondenheid van Cultuurdeelname

Wat is er in Nederland tussen 1974 en 1983 met de sociale gebondenheid van deelname aan het Culturele leven gebeurd? Is ze verminderd omdat de hoog opgeleiden afscheid van Cultuur

namen (of de laag opgeleiden Cultuur gingen omarmen)? De bevindingen die Tabel 2a en 2b voor 1974 verschaften, staan voor 1983 in Tabel 2c en 2d.

Een vergelijking van Tabel 2a en 2c lijkt tot een bevestigend antwoord op deze vraag te leiden. Slechts in twee van de negen gevallen is een odds ratio voor 1983 hoger dan de vergelijkbare voor 1974. Gegevens voor alle ondervraagden vormen echter een minder zuivere aanwijzing voor de sociale gebondenheid van Cultuurdeelname.

Tabellen 2b en 2d betreffen een betere indicator, gegevens over alleen de gevestigden in de verschillende opleidingscategorieën. Vergelijking

van deze tabellen wijst uit dat op de vraag naar veranderingen in de sociale gebondenheid van Cultuurdeelname geen eenvoudig antwoord mogelijk is. Alle drie de odds ratio's voor concertbezoek in 1983 zijn hoger dan die uit 1974. Voor museumbezoek zijn in 1983 twee van de drie odds ratio's hoger, en voor het bezoeken van gebouwen is in 1983 één van de drie hoger dan in 1974. De verschillen in Cultuurdeelname tussen opleidingscategorieën zijn het meest groter geworden bij de indicator die al de grootste verschillen te zien gaf, en het minst bij die welke reeds de kleinste verschillen vertoonde.

De gewichten voor drie wijzen van Cultuuroverdracht

Zijn de veranderingen in Nederland tussen 1974 en 1983 in het verband tussen opleiding en Cultuurdeelname voor alle ondervraagden en voor alleen de gevestigden onder hen te verklaren uit wijzigingen in de intergenerationele opleidingsmobiliteit en opleidingsexogamie? Eerst een beproeving van De Jagers microhypothese volgens welke de Cultuurdeelname van mobiele en exogame respondenten een gewogen gemiddelde is van drie referentiepunten: de Cultuurdeelname van mensen die stabiel en endogaam zijn in de opleidingscategorie van de respondent, die van personen welke stabiel en endogaam zijn in de opleidingscategorie van de vader der ondervraagde, en de deelname aan Cultuur van mensen die stabiel en endogaam zijn in de opleidingscategorie van de partner van de respondent.

Hoe zwaar wogen in Nederland in 1974 en 1983 mobiele en exogame personen hun referentiepunten? Deze vraag wordt beantwoord door de gewichtsparameters van diagonale referentiemodellen. Het volgende diagonale referentiemodel, dat de gevolgen van zuivere gewinning en daarmee een strikte versie van De Jagers eerste hypothese verwoordt, is op de gegevens voor Nederland in 1974 en 1983 toegepast:

$$y_{ijkl} = p \cdot \mu_{iii} + q \cdot \mu_{jjj} + (1-p-q) \cdot \mu_{kkk} + E_{ijkl} \quad (1)$$

- (a) $i=1,2,3,4$; $j=1,2,3,4$; $k=1,2,3,4$; $l=1, \dots, n_{ijk}$
 (b) $0 \leq p \leq 1$; $0 \leq q \leq 1$; $0 \leq (1-p-q) \leq 1$.

In deze formules staat y_{ijk} voor de score op de criteriumvariabele van de l waarnemingen in cel

ijk van de tabel voor mobiliteit en exogamie. Subscript i staat voor de eigen opleiding, j voor die van de partner en k voor de opleiding van de vader. E_{ijkl} is een stochastische term met 0 als verwachte waarde. De uitdrukkingen μ_{iii} , μ_{jjj} en μ_{kkk} zijn de populatiegemiddelden voor cel iii , jjj en kkk van deze tabel, de referentiepunten voor personen die mobiel of exogaam zijn. De gewichten voor deze punten zijn achtereenvolgens p , q en $(1-p-q)$. Het gewicht voor het referentiepunt dat overeenkomt met de eigen opleiding is p , het gewicht voor het punt dat op de opleiding van de partner betrekking heeft is q , en het gewicht voor het punt dat de opleiding van de vader betreft is $(1-p-q)$. De gewichten tellen op tot 1. Bovenstaand model, waarin alles even moeilijk went, is één van de vele mogelijke diagonale referentiemodellen. Een ander model belichaamt De Jagers derde veronderstelling, de status-maximaliseringshypothese. Omdat dit model slechter⁸ paste, wordt het hier niet behandeld. Tabel 3a maakt duidelijk dat in Nederland anno 1974 voor alle drie de indicatoren van Cultuurdeelname het gewicht van het referentiepunt dat overeenkomt met iemands eigen opleiding het zwaarst is, en dat van het referentiepunt behorend bij die van iemands vader het lichtst.

Deze resultaten stroken met de bevindingen van De Graaf & Ganzeboom (1990). Ze bevestigen De Jagers gewinningshypothese en het deel van zijn tweede (zogenaamde papelel-) hypothese dat op gemengde huwelijken betrekking heeft. Ze spreken tegen het deel van De Jagers tweede hypothese dat over mobiliteit handelt. Het verband tussen iemands opleiding en Cultuurdeelname wordt zowel door het bestaan van mobiele als door dat van gemengd gehuwde personen kleiner, maar de bijdrage die een gemengd gehuwd iemand aan deze afzwakking levert is groter dan die van een mobiel persoon.

De exogamie van een persoon levert ook in 1983 een grotere bijdrage aan de afzwakking van het verband tussen opleiding en Cultuurdeelname dan zijn mobiliteit: volgens Tabel 3b is de invloed van het referentiepunt dat overeenkomt met de opleiding van iemands partner sterker dan die van het punt dat bij de opleiding van iemands vader hoort. In twee gevallen is nu de invloed van het referentiepunt dat overeenkomt met de opleiding van iemands partner groter dan de invloed die uitgaat van het referentiepunt dat bij

Tabel 3. Geschatte parameters, residual mean square en vrijheidsgraden van diagonale referentiemodellen voor drie vormen van deelname aan Cultuur welke zuivere gewinning postuleren, voor Nederland in (a) 1974 en (b) 1983 (asymptotische standaardafwijkingen).

	concertbezoek		museumbezoek		gebouwenbezoek	
(a)						
$\hat{p}$	.48	(.04)	.54	(.04)	.51	(.05)
$\hat{q}$	.35	(.03)	.26	(.04)	.35	(.05)
$1 - \hat{p} - \hat{q}$	.17		.20		.14	
$\hat{u}_{111}$	.07	(.01)	.07	(.01)	.14	(.01)
$\hat{u}_{222}$	.19	(.02)	.21	(.02)	.27	(.02)
$\hat{u}_{333}$	.40	(.02)	.44	(.02)	.46	(.02)
$\hat{u}_{444}$	.76	(.03)	.72	(.03)	.69	(.03)
RMS	.17047		.17394		.20094	
df	4166		4157		4153	
(b)						
$\hat{p}$	.34	(.05)	.51	(.05)	.39	(.06)
$\hat{q}$	.47	(.05)	.31	(.05)	.47	(.06)
$1 - \hat{p} - \hat{q}$	.19		.18		.14	
$\hat{u}_{111}$	.10	(.02)	.18	(.02)	.27	(.02)
$\hat{u}_{222}$	.19	(.03)	.33	(.03)	.45	(.03)
$\hat{u}_{333}$	.43	(.02)	.51	(.02)	.55	(.02)
$\hat{u}_{444}$	.75	(.03)	.81	(.03)	.83	(.03)
RMS	.18647		.21444		.22656	
df	2622		2619		2616	

voor een uitleg van de symbolen zie de tekst.

de eigen opleiding hoort. Dit spreekt tegen het deel van De Jagers tweede hypothese dat voor 1974 werd bevestigd.⁹

Een vergelijking van de parameters voor gewichten volgens diagonale referentiemodellen voor 1983 met die voor 1974 wijst uit dat voor alle drie de vormen van Cultuurdeelname de relatieve invloed van het referentiepunt dat overeenkomt met de eigen opleiding afnam, en die van het punt dat bij de opleiding van de partner behoort steeg.¹⁰ Er is geen verandering in het gewicht van het referentiepunt dat door de opleiding van iemands vader wordt verschaft. De opgeworpen vraag is in hoeverre deze veranderingen in gewichten terug te voeren zijn op contexteffecten van de aantallen mobiele en exogame personen.

De openheid van de Nederlandse sociale structuur in 1974 en 1983

De toetsing van Groenmans hypothesen over contexteffecten vereist een antwoord op de vraag naar de opleidingsexogamie en intergenerationale opleidingsmobiliteit in Nederland tussen 1974 en 1983.

Tabel 4 legt verslag af van een analyse waarin aantallen worden uitgedrukt als percentage van de gehele bevolking. De tabel verschaft de op grond van eerder onderzoek verwachte bevindingen: het percentage van de Nederlandse bevolking dat endogaam is gehuwd daalde tussen 1974 en 1983 iets, evenals het percentage dat intergeneratieel stabiel is. Ook het percentage respondenten met dezelfde opleiding als hun vader én partner nam af. De Nederlandse sociale structuur werd in dit opzicht enigszins opener.¹¹

Tabel 4. Opleidingsexogamie en intergenerationele opleidingsmobiliteit in Nederland in 1974 en 1983; aantallen in percentages van de gehele bevolking (n = 4198 in 1974 en 2610 in 1983).

	1974	1983
respondent hogere opleiding dan partner	25	29
respondent zelfde opleiding als partner	50	46
respondent lagere opleiding dan partner	25	25
respondent hogere opleiding dan vader	51	57
respondent zelfde opleiding als vader	42	36
respondent lagere opleiding dan vader	6	7
respondent hogere opleiding dan partner en vader	23	25
respondent zelfde opleiding als partner en vader	24	20
respondent lagere opleiding dan partner en vader	3	4

Voor de toetsing van Groenmans hypothesen zijn echter gegevens nodig over de openheid van de hoogste opleidingscategorie. Ze staan in Tabel 5 en blijken die uit Tabel 4 te nuanceren. Voor drie van de vier opleidingscategorieën nam de "instroom" toe. Daarentegen steeg het aantal gevestigden onder de hoogst opgeleiden tussen 1974 en 1983. Het percentage hoogst opgeleiden waarvan de vader ook die opleiding heeft daalde niet noemenswaardig, en het percentage hoogst opgeleiden met een partner van dezelfde opleiding liep bijzonder sterk op, zodat ook een stijging plaats vond van het percentage hoogst opgeleiden waarvan de partner en de vader ook de hoogste opleiding heeft.

Contexteffecten

De toetsing van Groenmans hypothesen op het beschikbare materiaal is een hachelijke zaak:

Tabel 5. Aantallen respondenten met een bepaalde opleiding waarvan (a) de partner ook die opleiding heeft, (b) de vader dezelfde opleiding heeft, en (c) de partner en de vader ook die opleiding hebben als percentage van alle respondenten met die opleiding; Nederland in 1974 en 1983 (aantallen waarop gepercenteerd is).

	1974	1983
(a)		
laagste opleiding	60 (1225)	55 (614)
één na laagste opleiding	38 (1080)	35 (479)
één na hoogste opleiding	60 (1286)	42 (1100)
hoogste opleiding	30 (607)	54 (417)
(b)		
laagste opleiding	94 (1225)	93 (614)
één na laagste opleiding	18 (1080)	12 (479)
één na hoogste opleiding	19 (1286)	18 (1100)
hoogste opleiding	30 (607)	29 (417)
(c)		
laagste opleiding	58 (1225)	53 (614)
één na laagste opleiding	6 (1080)	6 (479)
één na hoogste opleiding	13 (1286)	8 (1100)
hoogste opleiding	13 (607)	20 (417)

omdat slechts gegevens voor twee tijdstippen beschikbaar zijn, neemt de score van onder-vraagden op de contextuele variabele niet meer dan twee waarden aan. De hoop is dat de beschikking over drie indicatoren voor Cultuurdeelname verder helpt. Omdat het percentage gestegenen onder de hoogst opgeleiden in 1983 nauwelijks afwijkt van dat voor 1974, valt geen eer te behalen aan de toetsing van Groenmans hypothesen voor gestegenen en gedaalden. De bevindingen van onderhavige toetsing zijn als wel zeer voorlopig te beschouwen.

Voor de toetsing van Groenmans eerste hypothese voor gemengd gehuwden kunnen de resultaten uit Tabel 3 niet worden gebruikt: vereist zijn afzonderlijke gewichtsparemeters voor boven en onder hun stand gehuwden. Deze zijn in Tabel 6 weergegeven. Het toegepaste model is:

indien een respondent boven zijn stand is gehuwd:

$$y_{ijkl} = p \cdot \mu_{iii} + q \cdot \mu_{jjj} + (1-p-q) \cdot \mu_{kkk} + E_{ijkl} \quad (2a);$$

en indien een respondent onder zijn stand trouwde:

$$y_{ijkl} = r \cdot \mu_{iii} + s \cdot \mu_{jjj} + (1-r-s) \cdot \mu_{kkk} + E_{ijkl} \quad (2b);$$

(a) $i=1,2,3,4$; $j=1,2,3,4$; $k=1,2,3,4$; $l=1, \dots, n_{ijk}$,

(b) $0 \leq p \leq 1$; $0 \leq q \leq 1$; $0 \leq (1-p-q) \leq 1$,

(c) $0 \leq r \leq 1$; $0 \leq s \leq 1$; $0 \leq (1-r-s) \leq 1$.

Groenmans eerste hypothese voorspelt dat, omdat in 1983 de hoogste opleidingscategorie meer endogaam gehuwden telt, voor mensen die boven hun stand zijn gehuwd het gewicht voor het referentiepunt dat met de eigen opleiding overeenkomt kleiner is geworden (en dat het gewicht voor het referentiepunt dat bij de opleiding van hun partner hoort, groter werd). Inderdaad blijken, bij vergelijking van Tabel 6a met Tabel 6b, voor alle drie de indicatoren de p's uit 1983 kleiner

Tabel 6. Geschatte parameters, residual mean square en vrijheidsgraden van diagonale referentiemodellen voor drie vormen van deelname aan Cultuur welke uiteenlopende aanpassing voor onder en boven hun stand gehuwden toelaten, voor Nederland in (a) 1974 en (b) 1983 (asymptotische standaardafwijkingen); CHI^2 voor het verschil met het vergelijkbare model in Tabel 3.

	concertbezoek		museumbezoek		gebouwenbezoek	
(a)						
$\hat{p}$	.45	(.06)	.48	(.06)	.38	(.08)
$\hat{q}$	.33	(.05)	.30	(.05)	.44	(.07)
$1-\hat{p}-\hat{q}$	.22		.22		.18	
$\hat{r}$	.46	(.06)	.58	(.06)	.63	(.08)
$\hat{s}$	.46	(.08)	.25	(.09)	.28	(.11)
$1-\hat{r}-\hat{s}$	.08		.17		.09	
$\hat{u}_{111}$	.08	(.01)	.07	(.01)	.13	(.02)
$\hat{u}_{222}$	.19	(.02)	.21	(.02)	.27	(.02)
$\hat{u}_{333}$	.41	(.02)	.43	(.02)	.46	(.02)
$\hat{u}_{444}$	.77	(.03)	.71	(.03)	.67	(.03)
RMS	.17041		.17396		.20079	
df	4164		4155		4151	
CHI^2	n.s.		n.s.		n.s.	
(b)						
$\hat{p}$	.33	(.08)	.30	(.09)	.10	(.10)
$\hat{q}$	.43	(.07)	.50	(.08)	.76	(.10)
$1-\hat{p}-\hat{q}$	.24		.20		.14	
$\hat{r}$	.31	(.06)	.66	(.08)	.66	(.09)
$\hat{s}$	.68	(.10)	.21	(.12)	.18	(.13)
$1-\hat{r}-\hat{s}$	.01		.13		.16	
$\hat{u}_{111}$	.10	(.02)	.16	(.02)	.23	(.03)
$\hat{u}_{222}$	.20	(.03)	.33	(.03)	.45	(.03)
$\hat{u}_{333}$	.45	(.02)	.50	(.02)	.52	(.02)
$\hat{u}_{444}$	.76	(.03)	.79	(.03)	.80	(.03)
RMS	.18623		.21393		.22538	
df	2620		2617		2614	
CHI^2	7		12		27	

voor een uitleg van de symbolen zie de tekst.

zijn dan die uit 1974 (en de $(1-p-q)$'s voor 1983 groter dan die voor 1974).

Voor mensen die onder hun stand zijn gehuwd voorspelt Groenmans eerste hypothese dat het gewicht voor het referentiepunt dat bij de eigen opleiding behoort, tussen 1974 en 1983 is toegenomen. Deze voorspelling over de r 's in Tabel 6a en 6b blijkt voor twee van de drie indicatoren op te gaan. De uitzondering is concertbezoek, de gevoeligste indicator voor de sociale gebondenheid van Cultuurdeelname.

Groenmans tweede hypothese voorspelt dat als het percentage gevestigden onder de hoogst opgeleiden toeneemt, de mate waarin deze gevestigden zelf aan Cultuur deelnemen stijgt. Voor de toetsing van deze hypothese worden de gegevens uit Tabel 1b en 1d gebruikt.¹² De voorspelling blijkt op te gaan: de odds ratio's voor de afstand tussen de gevestigden in de hoogste opleidingscategorie en die in de lagere nam in zes van de negen gevallen toe. De gevoeligste indicator voor de sociale gebondenheid van Cultuurdeelname, concertbezoek, laat in drie van de drie gevallen een grotere afstand tussen de sociale lagen zien.

Simulatie van diagonale referentiemodellen

Na bovenstaande toetsing van hypothesen over mechanismen achter macroveranderingen, terug naar die veranderingen zelf. Gezien De Jagers en Groenmans hypothesen zijn drie bijdragen aan deze veranderingen te onderscheiden: a) veranderingen in de frequenties der tabel waarin de opleiding van de ondervraagde tegen de opleiding van diens partner en diens vader is gekruist bij in de tijd vast staande microhypothesen, dat wil zeggen bij onveranderlijke parameters voor de gewichten en referentiepunten van diagonale referentiemodellen, b) andere gewichten voor de referentiepunten van respondenten, een onveranderlijk patroon van mobiliteit en exogamie en gelijkblijvende referentiepunten, en c) veranderingen in de referentiepunten van individuen bij gelijkblijvende gewichten en onveranderlijke mobiliteit en exogamie. De eerste vorm van verandering is een compositie-effect. Alhoewel de desbetreffende resultaten bemoedigend waren, kwam de herleiding van de laatste twee vormen van verandering op contexteffecten niet goed uit de verf.

De vraag is nu welke bijdrage ieder van deze

vormen van verandering levert aan de wijzigingen in het verband tussen iemands opleiding en Cultuurdeelname in Nederland tussen 1974 en 1983. Ze wordt beantwoord door een simulatie van de diagonale referentiemodellen uit Tabel 3.¹³

Met de parameters voor de gewichten van referentiepunten en voor de referentiepunten zelf van de modellen voor 1974 en het patroon van mobiliteit en exogamie in dit jaar laat zich een verband tussen eigen opleiding en Cultuurdeelname berekenen. Het staat in de eerste kolom van Tabel 7 en wijkt nauwelijks af van het feitelijke verband voor dat jaar volgens Tabel 2a. Met de parameters van het model voor 1983 en het patroon van mobiliteit en exogamie in dat jaar kan ook een verband tussen opleiding en Cultuurdeelname worden berekend. Het staat in de vijfde kolom van Tabel 7, en het wijkt niet noemenswaardig af van de samenhang tussen opleiding en Cultuurdeelname in 1983 volgens Tabel 2c.

De drie tussenliggende kolommen in Tabel 7 staan elk voor één van de onderscheiden vormen van verandering. Doorrekening van de parameters voor de referentiepunten en gewichten uit het model voor 1974 met de frequenties van mobiliteit en exogamie uit 1983 leverde de derde kolom van Tabel 7 op. Toepassing van de gewichten uit het model voor 1983 en de referentiepunten en de frequenties voor 1974 leidde tot de vierde. De combinatie van de referentiepunten uit 1983 met de gewichten en frequenties uit 1974 resulteerde in de vijfde kolom.

Een vergelijking van de eerste en vijfde kolom van Tabel 7 wijst uit dat het verband tussen iemands opleiding en Cultuurdeelname tussen 1974 en 1983, afgemeten aan odds ratio's, kleiner werd. Vergelijking van kolom 2 (en 5) met kolom 1 toont echter aan dat de veranderingen die zich voordeden in de frequenties van mobiliteit en exogamie, bij gelijke gewichten en referentiepunten tot een **sterkere** samenhang tussen iemands opleiding en Cultuurdeelname zouden hebben geleid. Vergelijking van kolom 3 en 4 met kolom 1 leert dat de twee andere vormen van verandering wel het verband tussen opleiding en Cultuurdeelname verkleinen. Het valt niet uit te maken welke van die twee groter is.

Tabel 7. Het verband tussen iemands opleiding en Cultuurdeelname in Nederland in 1974 en 1983 volgens (1) het diagonaalreferentiemodel voor 1974 en de frequenties voor mobiliteit en exogamie in dat jaar, (2) het model voor 1974 en de frequenties voor 1983, (3) de frequenties voor 1974, de parameters voor de gewichten van het model voor 1983 en de parameters voor de referentiepunten van dat voor 1974, (4) de gewichten en frequenties voor 1974 en de referentiepunten voor 1983, en (5) het model en de frequenties voor 1983; percentages en odds ratio's.

	(1)		(2)		(3)		(4)		(5)	
concertbezoek										
laagste opleiding	11	11	11	14	12	9	13	10	15	8
één na laagste	20	6	20	7	20	5	21	6	22	5
één na hoogste	36	3	35	3	35	2	39	2	36	3
hoogste opleiding	59		63		55		60		60	
museumbezoek										
laagste opleiding	10	13	11	13	11	12	21	8	22	8
één na laagste	21	5	21	6	21	5	32	5	33	5
één na hoogste	39	3	37	3	39	2	47	2	46	3
hoogste opleiding	59		61		59		68		70	
gebouwenbezoek										
laagste opleiding	18	6	18	7	19	5	31	5	32	5
één na laagste	27	4	28	4	28	3	43	3	43	3
één na hoogste	42	2	41	2	42	2	53	3	51	2
hoogste opleiding	58		60		56		71		72	

Conclusies

De stelling dat de sociologie cultuursociologie dient te zijn, heeft in de jaren 80 een grote vlucht genomen (Zijderveld 1983). Het woord cultuur vond ook buiten de sociologie ingang blijkens in kranten populaire uitdrukkingen als bedrijfscultuur en cultuurschok. Dat cultuur en Cultuur door overdracht tot stand komen en dat deze overdracht niet alleen binnen scholen, maar ook via primaire relaties tot stand komt, is echter zelden onderzocht. In dit artikel hebben we verslag gedaan van een dergelijk onderzoek.

De eerste conclusie van onderhavig onderzoek is dat in Nederland in de jaren zeventig en tachtig het effect van iemands eigen opleiding op iemands Cultuurdeelname ongeveer drie keer zo groot is als dat van de opleiding van iemands vader op iemands Cultuurdeelname, en dat het effect van de opleiding van iemands (huwelijks)

partner om en nabij twee keer dat van de opleiding van de vader is. Een andere bevinding luidt dat tussen 1974 en 1983 het verband tussen iemands opleiding en Cultuurdeelname, over alle respondenten gerekend, afnam. We betoogden echter dat in een samenleving met opleidingsexogamie en intergenerationele opleidingsmobiliteit die samenhang een minder goede aanwijzing vormt voor de sociale gebondenheid van deelname aan Cultuur. Een betere indicatie verschaft de Cultuurdeelname van mensen waarvan de vader en de partner dezelfde opleiding als zichzelf hebben, ofwel de deelname der gevestigden in de verschillende opleidingscategorieën. Onze bevindingen over dit verband maakten duidelijk dat de verschillen in Cultuurdeelname tussen de gevestigden met uiteenlopende opleiding tussen 1974 en 1983 slechts ten dele afnamen.

Microhypothesen over cultuuroverdracht leidden

er toe het zwakkere verband, voor een representatieve steekproef uit alle Nederlanders, tussen iemands opleiding en Cultuurdeelname op te vatten als een macroverschijnsel dat de resultante is van drie vormen van verandering. Deze veranderingen zijn wijzigingen in het aantal personen dat wat opleiding betreft gemengd gehuwd en intergenerationeel mobiel is, veranderingen in de referentiepunten van mobiele en exogame personen, en wijzigingen in de gewichten die zij aan hun referentiepunten toekennen. De eerste vorm van verandering is een compositie-effect genoemd. Een poging tot herleiding van veranderingen in gewichten en referentiepunten tot contexteffecten van het aantal exogame en mobiele personen kwam niet goed van de grond. Wanneer zich in Nederland tussen 1974 en 1983 alleen compositie-effecten zouden hebben voorgedaan, zou het verband tussen iemands opleiding en Cultuurdeelname iets sterker zijn geworden. De twee andere vormen van verandering verhulden dit.

In de sociologie is het bekend dat opleiding één van de belangrijkste predictoren is voor een veelheid aan gedragingen. Niet alleen de eigen opleiding, maar ook de opleiding van degenen met wie men primaire relaties onderhoudt is van groot belang. In dit artikel trachten we aan te tonen dat het voor de vaststelling van de simultane invloed van de opleiding van verschillende personen in iemands primaire groep, het van cruciaal belang is te onderscheiden tussen zogenaamde consistente primaire relaties (d.w.z. personen met dezelfde opleiding) en inconsistente primaire relaties (allen met een verschillende opleiding). Vanuit een theorie over cultuuroverdracht zijn consistente paren te beschouwen als de referentiepunten voor inconsistente paren. Deze onderkenning leidt er toe bij data-analyse gangbare lineaire technieken buiten beschouwing te laten en niet-lineaire technieken toe te passen.

Samenvatting

Mensen met een hogere opleiding bezoeken vaker concerten, monumenten en musea. Om de mate van Cultuurdeelname van individuen te voorspellen, wordt in dit artikel naast de opleiding van respondenten ook de opleiding van hun partner en vader gebruikt. We veronderstellen hierbij dat voor personen die qua opleiding inte-

generationeel mobiel en gemengd gehuwd zijn, de personen met een hoge opleiding en een vader en partner die ook een hoge opleiding hebben, het positieve referentiepunt in een aanpassingsproces vormen. Op grond van deze voorspellingen, beantwoorden we de vraag welke gevolgen meer gemengde huwelijken en intergenerationele mobiliteit hebben voor de mate waarin Cultuurdeelname in een samenleving aan opleiding is gebonden. De verhouding tussen de invloed van eigen opleiding, opleiding partner en opleiding vader, blijkt 3:2:1 te zijn. De veranderingen in het trouwpatroon en het patroon van mobiliteit tussen 1974 en 1983, blijken geen verklaring te bieden voor veranderingen in de mate waarin Cultuurdeelname aan opleiding is gebonden.

Curricula vitae

W.C. Ultee is hoogleraar algemene en theoretische sociologie, Vakgroep Sociologie, KUN, Postbus 9108, 6500 HK Nijmegen. Hij heeft gepubliceerd op het gebied van sociale stratificatie. Met W. Arts en H. Flap heeft hij het leerboek "Sociologie: vragen, hypothesen, bevindingen" geschreven dat in de zomer van 1992 zal verschijnen.

N.D. de Graaf is als KNAW research fellow werkzaam bij dezelfde vakgroep. Hij doet o.a. onderzoek naar de culturele en politieke consequenties van sociale mobiliteit en sociaal gemengde huwelijken.

Een eerdere versie van dit artikel is verschenen in een bundel ter ere van het afscheid van Prof. dr. O. Schreuder: A. Felling en J. Peters (1991), *cultuur en sociale wetenschappen*, ITS, Nijmegen.

Noten

1. Een zwakke versie stelt de twee statusmaximaliseringseffecten niet aan elkaar gelijk. Het bijbehorende diagonale referentiemodel is niet altijd te onderscheiden van modellen die een zwakke versie van de gewinningshypothese belichamen.
2. S. Lindenberg, De structuur van theorieën van kollektieve verschijnselen, blz. 1-20 in: (red.) W. Arts, S. Lindenberg & R. Wippler, *Gedrag en structuur*, Rotterdam 1976; G. Carlsson, *Mass*

- response and individual choice*, Stockholm, 1987.
3. In de sociale wetenschappen wordt veel gebruik gemaakt van lineaire modellen om verbanden te meten en bij dergelijke modellen wordt er geen onderscheid gemaakt tussen monieele en immobiele groepen.
  4. Steinmetz Archives, *Data catalogue and guide*, Amsterdam, 1986, datasets P0210 en P0761.
  5. Gegevens over de opleiding van de moeder ontbreken.
  6. Deze techniek is voor het eerst toegepast door De Graaf & Ultee (1987). Latere toepassingen zijn Sorensen (1989), De Graaf & H. Ganzeboom (1990), De Graaf (1991) en Weakliem (1992).
  7. In een tabel waarin wel of geen Cultuurdeelname is gekruist tegen wel of niet de hoogste opleiding, is de odds ratio gelijk aan de breuk van het product van de frequenties in de linkerboven- en rechterondercel en dat van die in de rechterboven- en linkerondercel.
  8. Alleen voor de bezichting van historische gebouwen in 1983 deed de statusmaximaliseringshypothese het duidelijk beter dan die over gewenning. Het effect was er voor gedaalden en gemesallieerden.
  9. Op alternatieven voor deze hypothese wordt hier niet ingegaan. Volgens De Graaf & Ganzeboom richt in een gemengd huwelijk een vrouw zich meer naar haar man dan een man naar zijn vrouw. Uitsplitsing van de modellen in Tabel 4 naar geslacht geven aan dat dit in alle twee de steekjaren voor alle drie de indicatoren het geval is.
  10. Statistische significanties van verschillen komen niet aan bod.
  11. In de stratificatie sociologie worden verschillende indicatoren gebruikt om de openheid van een samenleving te meten. Naast de opleidingsexogamie en de intergenerationale opleidingsmobiliteit zijn er nog veel meer indicatoren zoals intergenerationale beroepsmobiliteit.
  12. Deze percentages geven een zuiverder beeld dan de parameters van de modellen in Tabel 3 en 6. Bijna al die modellen overschatten de Cultuurdeelname onder de gevestigden met de hoogste opleiding.
  13. De modellen uit Tabel 3 worden gesimuleerd omdat die uit Tabel 6 in slechts twee van de zes gevallen aanzienlijk beter pasten.
- Literatuur**
- Carlsson G. (1987). *Mass response and individual choice*, Stockholm, 1987.
- Dessens, J., W. Jansen & W. Ultee (1990). *Stratificering 1974-1988*, Den Haag, 1990.
- Ganzeboom, H. & P. de Graaf (1983). Beroepsmobiliteit tussen generaties in Nederland in 1954 en 1977, *Mens en Maatschappij*, 58, 28-52.
- Ganzeboom, H. & P. de Graaf (1989). Intergenerationele opleidingsmobiliteit in Nederland van geboortecohorten 1891-1960, *Sociale Wetenschappen*, 32, (1989) 263-278.
- Ganzeboom, H., R. Luijkx, J. Dessens, N.D. de Graaf, P. de Graaf, W. Jansen, W. Ultee, (1987). Intergenerationele klassenmobiliteit in Nederland tussen 1970 en 1985, *Mens en Maatschappij*, 62, (1987) 17-43.
- Graaf, N.D. de (1991). Distinction by consumption in Czechoslovakia, Hungary and the Netherlands, *European Sociological Review*, 7, 267-290.
- Graaf, N.D. de & W. Ultee (1987). Intergenerationele mobiliteit en politieke verhoudingen, *Acta Politica*, 22, (1987) 3-37.
- Graaf, N.D. & H. Ganzeboom (1990). Cultuurdeelname en opleiding: een analyse van statusgroep-effecten met diagonale referentiemodellen, *Mens en Maatschappij*, 65, (1990) 219-244.
- Groenman, S.J. (1961). The movement of culture and people on the social ladder, *International Journal of Comparative Sociology*, 2, (1961) 42-46.
- Heath, A., R. Jowell & J. Curtice (1985). *How Britain votes*, Oxford, 1985
- Heek, F. van (1945). *Stijging en daling op de maatschappelijke ladder*, Leiden, 1945.
- Jager, H. de (1966). Muzikale socialisatie en de scholen, *Kunst en Opvoeding*, 12, (1966) 149-155
- Jager, H. de (1967). *Cultuuroverdracht en concertbezoek*, Leiden 1967, blz. 128-136.
- Jager, H. de (1969). *Het sociaal-gemengde huwelijk, enkele beschouwingen over partnerkeuze en cultuuroverdracht*, Leiden, 1969.
- Lindenberg, S. (1976). De structuur van theorieën van kollektieve verschijnselen, blz. 1-20 in: (red.) W. Arts, S. Lindenberg & R. Wippler, *Gedrag en structuur*, Rotterdam 1976.
- Sorensen, A.M. (1989). Husbands' and wives' characteristics and fertility decisions: a diagonal mobility model". *Demography* 26, 125-135.
- Sixma, H. & W. Ultee (1983). Trouwpatronen en de openheid van een samenleving, *Mens en Maatschappij*, 58, (1983) 109-131.
- Sobel, M.E. (1981). Diagonal mobility models, *American Sociological Review*, 46, (1981) 893-906.
- Ultee, W. & R. Luijkx (1990). Educational heterogamy and father-son occupational mobility in 23 industrial nations, *European Sociological Review*, 6, (1990) 103-130.
- Weakliem, D. (1992). Does social mobility affect political behavior? Te verschijnen in de *European Sociological Review*.
- Zijderveld, A.C. (1983) *De culturele factor*, VUGA: 's-Gravenhage.